

УДК 177.9+325.1

DOI 10.35423/2078-8142.2024.1.1.2

С. П. Балінченко,
кандидатка філософських наук, доцент,
доцентка кафедри філософії,
Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича,
м. Чернівці, Україна
e-mail: sp.balinchenko@gmail.com
ORCID: <http://orcid.org/0000-0001-8345-0522>

МІГРАЦІЙНІ ВИМІРИ РЕЗИЛІЄНТНОСТІ: УКРАЇНСЬКИЙ «СТІКС» МОРАЛЬНОЇ УДАЧІ *

У статті, в форматі мисленнєвого експерименту, запропоновано до обговорення приклад застосування концептів моральної удачі й резилієнтності до моделювання інтенціонально-каузальної структури парадоксальних ситуацій нелегальної міграції військовозобов'язаних громадян України за кордон з метою ухилення від мобілізації і уникнення ризиків, пов'язаних з участю в бойових діях, що завершилися загибеллю суб'єктів через вплив зовнішніх обставин під час міграції. Зважаючи на комплексний екзистенційний, соціально-філософський (міграційний), деонтичний і етичний характер проблематики, ухилення військовозобов'язаних громадян від виконання громадянського обов'язку і нелегальну міграцію під час фази ескаляції війни і загальної мобілізації в умовах особливого періоду розглянуто в контексті сучасних дискусій щодо військової некрополітики, ціннісних підстав резилієнтності як відповідальності за наслідки і здатності до опору в складних умовах, а також морально-етичного контексту звинувачення і виправдання дій в умовах моральної удачі.

Ключові слова: резилієнтність, моральна удача, міграція, бі-ополітика, некрополітика, мобілізація в Україні.

* Текст публікується в авторській редакції зі збереженням орфографії і пунктуації оригіналу.

Визначення стійкості в умовах війни асоціюється з явищем «гуртування навколо прапора» (rally-'round-the-flag [6]) – проявом патріотизму як реакції населення на кризові обставини, що зокрема свідчить не лише про підтримку дій уряду, а й про такі важливі індикатори як соціальна згуртованість населення і здатність до спротиву [8; 10; 13; 14].

З початку фази повномасштабного вторгнення в російсько-українській війни у лютому 2022 року, станом на 23 лютого 2024 року, зафіксовано смерть 20 військовозобов'язаних громадян України під час спроби нелегального перетину українсько-румунського кордону в районі річки Тиса з метою ухилення від мобілізації [23], і, з урахуванням очікуваних змін у законодавстві щодо мобілізації, ці дані можуть виявитись не остаточними. Переміщення з метою ухилення від мобілізації як непатріотична стратегія громадян в умовах війни потребує комплексного аналізу в кількох аспектах, - нормативно-правовому, аксіологічному і соціально-філософському (міграційні студії), - а також визначення наявних і моделювання майбутніх викликів, актуалізованих застосуванням такої стратегії окремими військовозобов'язаними громадянами, щодо стійкості населення України впродовж дії особливого стану.

Нормативно-правовий контекст України, з 2014 року, дає уявлення про законодавчі підстави мобілізації і очікування від воєнзобов'язаних громадян. Варто зазначити, що окупація української території розпочалась 20 лютого 2014 року зі збройної агресії Росії в Криму, втім, до повномасштабного російського вторгнення, воєнний стан в Україні було введено лише одноразово, на 30 діб у 10 областях України в 2018 році, в якості реакції на інцидент із захопленням російськими військами в полон 24 українських моряків [17; 18]. З 24 лютого 2022 року в Україні діє «особливий період», що, за Законом «Про оборону України», передбачає прийняття рішень щодо мобілізації і «настає [...] з моменту введення воєнного стану в Україні або в окремих її місцевостях та охоплює час мобілізації, воєнний час і частково відбудовний період після закінчення воєнних дій» [22]. Станом на лютий 2024 року, в Україні триває обговорення і редагування «Проекту Закону України про внесення змін до деяких

законодавчих актів України щодо окремих питань проходження військової служби, мобілізації та військового обліку» (2024) [20], що передбачає поступову адаптацію до сучасних умов воєнного стану кількох чинних Законів України, серед яких – Закони України «Про військовий обов’язок і військову службу» (1992) [19] та «Про мобілізаційну підготовку і мобілізацію» (1993) [21], що забезпечують виконання Статті 65 Конституції України щодо законних підстав військової служби, а також визначення захисту Вітчизни, незалежності та територіальної цілісності України в якості обов’язку громадян України [15]. Важливим результатом адаптації зазначених законів до реалій війни є те, що, як очікується, в правовому полі з’явиться офіційна оцінка ухилення військовозобов’язаних громадян від мобілізації.

Серед дискусійних аспектів ухилення від мобілізації шляхом незаконного перетину кордону, що потребують осмислення в контексті філософської проблематики, слід виокремити (1) екзистенційний – з огляду на граничність ситуації участі у бойових діях, в термінах життя і смерті, а також у встановленні ієрархії сенсів і цінностей під час вибору стратегії виживання; (2) соціально-філософський (міграційний) – з урахуванням вибраного особами статусу нелегального мігранта замість виконання обов’язку громадянина; (3) деонтичний, що припускає не лише розгляд інтенціонально-каузальної структури (наміру-дії-наслідку), а й оцінку відповідальності особи на кожному з цих шаблів; та (4) етичного – з огляду на моральне виправдання чи засудження обраної стратегії, оскільки, як зазначав Сократ (у переказі Платона, в «Апології Сократа»), «уникнути смерті неважко [...]; куди важче уникнути ганьби, бо вона мчить швидше за смерть [16, с. 48]».

Зокрема, метою цієї статті є аналіз морально-етичного контексту й інтенціонально-каузальної структури ухилення військовозобов’язаних громадян від виконання громадянського обов’язку під час фази ескалації війни і загальної мобілізації в умовах особливого періоду (воєнного стану).

Новизною такого дослідження є розгляд нелегальної міграції, з огляду на один з аспектів реакції населення на мобілізаційні

процеси в Україні під час війни, а також уточнення понять «доксастична резилієнтність» і «моральна удача», в контексті військової некрополітики і актуальних змін в українському законодавстві стосовно мобілізації й військового обліку. Разом з тим, слід уточнити обмеження даного дослідження, адже групу військовозобов'язаних громадян звужено до осіб, що обирають стратегією виживання не ефективний опір агресору, а ухилення від мобілізації шляхом нелегального перетину кордону і виживають (чи – ні) вже внаслідок прийнятого рішення про ухилення, а не участі у бойових діях. Етичний контекст моральної удачі в статті також звужено до ситуативного характеру моральної удачі, за Девідом Єнохом та Єгудом Гуттелєм [1, с. 5], оскільки обставини поза контролем особи втручаються у сценарій до остаточної реалізації морально сумнівного вибору (ухилення від громадянського обов'язку). Відповідно, основне дослідницьке питання може бути сформульовано таким чином: «Якими є механізми й моделі оцінки, в термінах моральної удачі й резилієнтності, дій військовозобов'язаних громадян, що наполегливо ухиляються від виконання громадянського обов'язку під час війни і не досягають цієї мети через невідворотний вплив зовнішніх обставин?».

Вибір методології зумовлений комплексним характером дослідницького питання і передбачав аналіз джерел: (1) актуальних публікацій щодо теоретичних аспектів військової некрополітики і символічного контексту російсько-української війни, а також застосування спірних за своєю суттю понять у словниках опису реалій війни; (2) статистичних досліджень резилієнтності населення України під час фази повномасштабного вторгнення, на базі індикаторів SCORE і SHARP; (3) дискусій щодо моральної удачі за фатальних обставин, на прикладі мисленнєвого експерименту «Спраглий турист» (2015-2024 роки), з наступним застосуванням методу моделювання, з метою створення варіантів мисленнєвого експерименту, що відповідають актуальному контексту військових і мобілізаційних потреб в умовах особливого періоду в Україні. Відповідно, серед перспектив запровадження результатів, викладених у статті, варто зазначити дискусійний потенціал запропонованих мисленнєвих

експериментів, адже вони можуть слугувати матеріалом для започаткування публічного і фахового обговорення в українському суспільстві проблематики громадянської відповідальності, з огляду на реалізацію біополітики і некрополітики під час війни.

Терміни, що їх вжито у публікації, слід розуміти вказаним далі чином [2; 3; 4; 7; 9; 11; 12]. Термін «біополітика» вжито у значенні створення правових умов щодо продуктивної саморегуляції населення, за якої турбота громадян про власне життя і здійснення ними соціально значущого вибору впливає з внутрішньої мотивації й відповідальності, а не слухняного виконання зовнішніх вказівок. *Некрополітику*, в свою чергу, слід витлумачувати як створення правових умов, що дозволяють в кризових ситуаціях долучати громадян до ситуацій і процесів, що становлять потенційний ризик для їхнього життя, наприклад, мобілізація певних груп громадян під час війни, з метою збереження суверенітету і територіальної цілісності держави. «*Доксастична резилієнтність*» в статті виступає як ціннісно-орієнтована індивідуальна стійкість в складних/кризових умовах, за якої суб'єкт не відмовляється від відповідальності і наполегливо продовжує докладати зусиль до реалізації ризикованого чи складного проекту, в якому вбачає сенс. Під *спірними за своєю суттю концептами* слід розуміти контекстуально-залежні поняття, що впливають на інтерпретації дії чи ситуації, наприклад, «мир», «справедливість», «обов'язок». *Моральна удача* в статті позначає стан речей, коли моральне судження стосовно суб'єкта чи його/її дій формується за обставин, за яких на дії суб'єкта, крім волевиявлення, впливали додаткові, неконтрольовані, чинники; розгляд *каузального, результативного, конститутивного й ситуативного аспектів* моральної удачі дозволяє здійснити комплексну оцінку моральної відповідальності суб'єкта в такій ситуації, з урахуванням, відповідно, причин, наслідків, персональних якостей і переконань суб'єкта, а також сукупності неконтрольованих обставин.

Словники резилієнтності: доксастична резилієнтність, спірні за своєю суттю концепти, біополітика і некрополітика

Дослідник ціннісних аспектів резилієнтності, Берислав Марушич, вказує на те, що наполегливість і стійкість в складних умовах

визначаються вірою в істинність та досяжність мети, навіть за відсутності достатніх поточних емпіричних даних чи гарантій успішності проєкту, а також знанням про виклики і усвідомленням зусиль, що їх слід докласти в процесі досягнення мети [4, с. 146–147]. Зокрема, Марушич наголошує на тому, що «доксастична резилієнтність (doxastic resilience) полягає не в самому факті, що суб'єкт взяв на себе зобов'язання, а радше у факті, що дещо, більшою чи меншою мірою, залежить від агента, і що, з урахуванням складності, *проєкт вартий докладених зусиль* (переклад і курсив мої. – С. Б.)» [4, с. 150]. Важливим в оцінці резилієнтності є запропоноване Марушичем протиставлення цінісно-значущої доксастичної резилієнтності, з одного боку, й нераціональної негнучкості (на кшталт наполегливості під час азартної гри), з іншого боку. Автор також зазначає, що резилієнтність передбачає практичну раціональність свободи, що уможливлює наполегливе прагнення продовжувати боротьбу навіть в умовах невизначеності [4, с. 149]. Отже, резилієнтність в кризових умовах визначається знанням суб'єкта про те, що (1) резилієнтність потребує внутрішньої мотивації; (2) саме від наполегливих зусиль суб'єкта залежить досягнення мети, і очікуваний стан речей не є результатом випадкових комбінацій рішень зовнішніх акторів.

Важливою, в умовах війни, є ціннісна складова резилієнтності, що передбачає звернення до категорій «свобода» та «справедливість», оскільки унеможливлює нейтральну позицію, незалежно від наявності попереднього досвіду, пов'язаного з участю у бойових діях чи відповідного фаху. Ціннісно-орієнтована резилієнтність також виключає можливість виправдання нейтральної позиції чи бездіяльності (небажання брати участь в процесах) невизначеністю майбутніх подій і відповідними обмеженнями в прогнозуванні і оцінці ризиків. Відтак, остаточна оцінка ризикованих спроб ухилення військовозобов'язаних осіб від мобілізації в період дії воєнного стану в категоріях резилієнтності є проблематичною, оскільки, з одного боку, безумовно присутня внутрішня мотивація і наполегливі зусилля суб'єкта, втім, з іншого боку, прагнення будь-що-будь уникнути виконання громадянського обов'язку (зокрема, й ризик життям задля такого ухилення) дозволяє припускати глибинну

логічну суперечливість й нерезилієнтність таких спроб, і потребує додаткового осмислення в ціннісному вимірі.

Обмеженням цієї позиції, в умовах воєнного стану, є пастка «спірних за своєю суттю концептів» (essentially contested concepts) до яких Елізабет Форстер та Ісаак Тейлор, в контексті війни, віднесли «мир», «агресію», та «легітимність» [2, с. 98]. Автори зазначають, що теорії збройних конфліктів, які вдаються до цих понять, набувають різних інтерпретацій, і жодна з цих інтерпретацій не може вважатись привілейованою [2, с. 99]. Подібна концептуальна гнучкість, на жаль, створює сприятливе середовище для маніпуляції словниками і гібридного впливу в інформаційному просторі. Наприклад, оціночний компонент концепту «мир» як привабливого стану речей, в контексті резилієнтності, втім, припускає несприйняття «миру» як бажаного результату угоди, якщо остання ставить під сумнів суб'єктність. З огляду на це, ціннісно непривабливим є мир, запропонований агресором в умовах окупації територій, і, навпаки, резилієнтним є опір, на протидію ухиленню.

Водночас, соціально-політичне і ціннісне навантаження контексту війни впливає на оцінку концептів «життя» і «смерть», а також на ступінь виправдання ризику для життя метою і ситуацією. На прикладі російсько-української війни, Джордж С. Террі розкриває різницю між ризиками акторів, з огляду на військову некрополітику (martial necropolitics). Зокрема, він відходить від парадигми некрополітики Ахілле Мбембе, за якої суб'єкти під час війни опиняються у ситуації потенційної смерті внаслідок акту суверенної влади, що категоризує певну групу осіб як небажаних (окупантів) і легітимізує знищення військовими, з ризиком для власного життя, таких осіб вздовж лінії фронту [12, с. 6–7]. Террі зазначає, що, хоча потенційна смерть такого роду могла би бути виключеною за відсутності відповідних соціополітичних умов, важливою ціннісною компонентою ситуації ризику життям під час війни є особистісна військова відповідальність як прояв опору і волевиявлення (martial governmentality [12, с. 14]), що не зводиться до некрополітичного «дозволу на вбивство» чи мученицької позиції жертви. На прикладі опору України, Террі вказує на те, що акт протистояння агресії, по-

перше, стає віссю між біополітикою і некрополітикою, оскільки потребує як зовнішніх зусиль влади з мобілізації населення для потенційно небезпечної діяльності, так і автономної потреби військового не лише в ефективному протистоянні агресору, а також у виживанні, щоб забезпечити опір впродовж достатнього проміжку часу; по-друге, саме виживання військового, що виконує бойові завдання, не лише дозволяє трансформувати фізичне знищення інших осіб у збереження політичної суб'єктності власної держави, а й уможливорює повсякденне життя цивільного населення [12, с. 10–11].

Моральна удача і відповідальність в контексті виживання

З огляду на зазначені аспекти ризику для життя в ситуації війни, модули виживання військовозобов'язаного громадянина попадають в поле моральної оцінки, щонайменше, з огляду на кілька перспектив: (1) перспектива моральної відповідальності (короткострокової чи довгострокової) за наміри, з яких випливає дія чи бездіяльність особи; (2) перспектива морального статусу / характеристики особи, в світлі її волевиявлення в кризових умовах; (3) перспектива моральної удачі в ситуації невизначеності, де низка подій може бути діахронічно зумовленою обставинами поза індивідуальним вибором, а отже – відбуватись поза контролем і волевиявленням особи (детальніше про підстави поділу на «сім'ї» моральної оцінки, з огляду на удачу й деонтичні судження, – див. [7]).

В цьому контексті, цікавою уявляється егоїстично-оптимістична концепція моральної удачі, за Девідом Єнохом та Єгудом Гуттелєм [1, с. 3], за якої «внаслідок оптимістичних упереджень, особа може вірити, що така віра [в моральну удачу] надає їй переваги, порівняно з іншими особами, оскільки інші видаються менш таланитими (*переклад мій.* – С. Б.)» [1, с. 3]. Разом з тим, такий конститутивний підхід не виключає можливість ситуативної моральної удачі, оскільки реалізація егоїстично-оптимістичного наміру (наприклад, ухилення від мобілізації з метою збереження власного життя) не вичерпується упередженнями, що стають підставою для неморального вибору і спонукають особу до дії, а й уточнюється зовнішніми умовами поза контролем особи. Відтак, оцінюючи моральну

відповідальність особи, важливо брати також до уваги вплив сукупності неконтрольованих обставин на реалізацію неморального наміру.

Зокрема, в 2024 році, Семюел Кан наводить пропорційну формулу Берштейна («моральна відповідальність особи за наслідки пропорційна каузальному впливу особи на наслідки, а каузальний вплив може бути поза контролем особи (*переклад мій.* – С. Б.)» [3, с. 113]) для ілюстрації впливу каузальності на моральну відповідальність у вимірі «життя/смерть», в дискусії щодо мисленнєвого експерименту «Спраглий турист», розпочатої в журналі «Метод» (Methode) ще в 2015 році Кароліною Сарторіо й Метью Тальбертом. За Сарторіо, моральна удача є проблематичною, оскільки суперечить принципу, що ми несемо моральну відповідальність виключно за те, що підлягає нашому контролю, і сама відповідальність опиняється поза контролем осіб, оскільки наслідки («внесок у світ», за Сарторіо) перевищують спроможності контролю [9, с. 1–2]. Тим не менш, Сарторіо робить важливе уточнення, що відповідальність за наслідки варто уникати витлумачувати як результативну моральну удачу, «джерелом якої є не втрата особою контролю над власним внеском у ситуацію, а відсутність можливості контролювати вплив на ситуацію з боку інших діячів і механізмів» [9, с. 2; 27]. В свою чергу, відповідаючи Кароліні Сарторіо, Метью Тальберт зазначає, що підставою для морального обвинувачення особи за дію є те, яким чином дія є вираженням сумнівних оціночних суджень, упереджень і неконтрольованих симпатій чи антипатій, що, зокрема, стосуються потреб і інтересів інших осіб [11, с. 181]. Відтак, він зауважує, що, навіть за відсутності безпосереднього каузального внеску діяча в те, що він є особою, схильною до сумнівних оціночних суджень (objectionable evaluative judgments), ми все одно можемо застосовувати звинувачувальні моральні оцінки, на підставі того, що діяч є саме такою особою і спирається у своїх діях на саме такі моральні судження [11, с. 181]. Зокрема, страх за власне життя і бажання ухилитись від мобілізації під час війни можуть бути поза каузальною відповідальністю особи, але дії внаслідок такої сукупності

індивідуальних чинників все одно можуть мати ширше суспільне значення і підлягати моральному обвинуваченню.

Оцінюючи каузальний, результативний, конститутивний і ситуативний аспекти моральної удачі в складній ситуації «невдалого ухилення» від виконання громадянського обов'язку під час війни (йдеться про ситуації, коли спроби зберегти власне життя і уникнути участі в бойових діях завершуються смертю внаслідок природних обставин під час здійснення такої спроби), пропоную звернутись до моделювання мисленнєвого експерименту і розгляду його каузальних варіантів в контексті відкладеної моральної відповідальності (оцінки наміру в ситуації, коли його здійснення вже не є можливим).

Моделювання моральної удачі й відповідальності, в контексті невдалих спроб ухилення від виконання громадянського обов'язку в умовах війни

Семюел Кан дискутує щодо діахронічної і ситуативної природи моральної удачі. Зокрема, моральна удача може інтерпретуватись як незалежна від вибору, оскільки моральні судження можуть не залежати безпосередньо від суб'єкта, що виконує дію (наприклад, бути зумовленими тим, як ця дія оцінюється в певному історичному контексті), а також ситуативна, оскільки залежить від обставин життя суб'єкта, що передують дії [3, с. 112–113].

Таким чином, в ситуації ухилення від мобілізації під час війни шляхом незаконного перетину кордону можна виокремити кілька каузальних, результативних, конститутивних і ситуативних аспектів, що можуть слугувати підставою для оцінки ситуації «невдалого ухилення» від мобілізації в термінах моральної удачі.

Схематично, ситуацію можна описати в такій системі відношень:

Якщо А, то (не-(В і D) і С або Е), де

А – намір особи ухилитись від участі у бойових діях реалізовано в практичних діях

В – ризик для власного життя в умовах гіпотетичної участі в бойових діях (ситуативно-каузальний аспект)

С – ризик для власного життя, за умови гіпотетичної втечі, під дією природних причин (наприклад, під час перетину природних перешкод, таких як Тиса й Карпати) (ситуативно-каузальний аспект)

Д – прямий ризик для інших осіб, що знаходяться в умовах бойових дій, з боку некомпетентної/немотивованої особи (конститутивно-результативний аспект)

Е – гіпотетичний непрямий ризик для інших, в умовах бойових дій, через виснаження особового складу за відсутності підкріплення, актуалізується через *А* (результативний аспект)

Зважаючи на те, що моральною удачею є саме вплив чинників, що не залежать від цілепокладання суб'єкта і впливають на реалізацію морально компроментованого наміру, виникають дискусійні питання щодо застосування цієї концепції у випадку, коли ці чинники є неспростовуваними. Зокрема, в продовження філософської дискусії щодо експерименту «Спраглий турист», залишається невизначеною доцільність інтерпретації в термінах моральної удачі загибелі суб'єкта в процесі реалізації такого наміру, що фактично перешкоджає остаточному втіленню сумнівного плану дій.

Відтак, моделюючи ситуації за зазначеними компонентами, можемо сформулювати такі дискусійні питання щодо застосування моральної удачі до ситуації «невдалого ухилення» від мобілізації:

1. *Базова ситуація:*

Громадянин *Х* вважає, що його життя має вищу цінність, ніж суверенність його держави, тому він намагається уникнути мобілізації і прагне нелегально перетнути кордон в ризикованих умовах, щоб не брати участь у бойових діях (непрямо – нехтуючи життям *У*, що утримує позиції в зоні бойових дій і потребує підкріплення). Під час втечі, громадянин *Х* потону в річці Тисі і не спромігся зрадити інтереси держави. Чи можна це вважати моральною удачею *Х*, оскільки сумнівний план не реалізовано?

2. Громадянин *Х*, намагаючись уникнути мобілізації, прагне перетнути кордон і врятувати власне життя (непрямо – нехтуючи життям *У*, що утримує позиції в зоні бойових дій і потребує підкріплення). Під час втечі, *Х* потону в річці Тисі, отже, він не зміг би

надати підкріплення вже за незалежних від нього природних причин (географічних особливостей Тиси). Він також не спромігся нелегально порушити кордон. Чи можна це вважати результативною моральною удачею Х?

3. Громадянин Х – некомпетентний у військовій справі й емоційно нестабільний; в умовах бойових дій він би становив пряму загрозу для підрозділу (наприклад, з демаскування позицій чи невиконання бойового завдання). Х, намагаючись уникнути мобілізації, прагне перетнути кордон і врятувати власне життя (непрямо – нехтуючи життям Y, що утримує позиції в зоні бойових дій і потребує підкріплення); однак, під час втечі, Х потонув у річці Тисі. Отже, він не становитиме прямого ризику для життя інших осіб в умовах бойових дій, як під час мобілізації, і опосередковано позитивно впливає на Y. Чи можна це вважати ситуативною моральною удачею Х?

4. Громадянин Х ставить приватні інтереси вище громадянського обов'язку під час війни і, намагаючись уникнути мобілізації, прагне перетнути кордон і врятувати власне життя (непрямо – нехтуючи життям Y, що утримує позиції в зоні бойових дій і потребує підкріплення). Оскільки, під час втечі, Х потонув у річці Тисі, він не зможе стати, наприклад, інформатором країни-агресора і надавати відомості про потоки і обсяг європейської військової допомоги. Чи можна це вважати конститутивною моральною удачею Х внаслідок не реалізованого через зовнішні обставини плану?

Таким чином, наведені мисленнєві експерименти уточнюють проблематику ухилення від мобілізації на перетині міграційних студій, етики й філософії політики, а також містять аналітичний потенціал, що може бути реалізованим як під час війни, з метою включення індикатору моральної удачі до статистичних досліджень резиліентності і готовності до реалізації громадянського обов'язку, так і на етапі післявоєнної розбудови – в пошуках стратегій і підстав морально-етичної оцінки дій суб'єктів впродовж особливого періоду і соціальної згуртованості населення.

Варто зазначити, що, в ширшому контексті, соціально-філософські виміри резиліентності дотичні до проблематики відповідальності, зокрема, у вимірах влади й безвладності. Алгіс Мікунас, в

контексті російського повномасштабного вторгнення в Україну, описує спроби Російської Федерації «зупинити час» (halt time) за допомогою війни й зробити власне молоде покоління безвладним, з проблематичними підставами для резиліентності [5, с. 72]. На противагу цьому, в українському контексті, свобода і ствердження суб'єктності є складовими доксистичної резиліентності як відповідальності і здатності до наполегливого громадянського опору (за принципом «від нас залежить» [4, с. 148]). Відтак, нагальним є аналіз інтенціонально-каузальної структури ухилення від виконання громадянського обов'язку під час фази ескалації війни і загальної мобілізації в умовах воєнного стану, що дозволить сформувати базу не тільки для етичного вектору ставлення в українському суспільстві до ухилення від мобілізації як морально компроментованого явища, а й для уточнення наявних ресурсів для належної правової оцінки і попередження відповідних випадків.

Отже, з огляду на дослідницький потенціал і очікуваний практичний результат такої дискусії, можна сформулювати кілька дослідницьких питань для подальшого розгляду у фаховому середовищі:

(1) якими інструментами (шкалами) можна оцінити припустимі ліміти каузальності в ситуації моральної гнучкості?

(2) чи можна застосувати консеквенціалізм до ситуацій, де йдеться про намагання врятувати власне життя, нехтуючи життям іншої людини чи встановлюючи ієрархію цінності «життів»?

(3) яких змін потребує чинне законодавство, з метою уникнення такої ієрархії в правовому полі, що стосується мобілізації?

ЛІТЕРАТУРА

1. Enoch D., Guttel E. Cognitive Biases and Moral Luck. *Journal of Moral Philosophy*. 2010. Vol. 7. P. 372–86. DOI : 10.1163/174552410X511464.
2. Forster E., Taylor I. Asking the fox to guard the chicken coop: In defense of minimalism in the ethics of war and peace. *Journal of International Political Theory*. 2022. Vol. 18, No. 1. P. 91–109. DOI : 10.1177/1755088220985882.

3. Kahn S. The Thirsty Traveler and Luck-Free Moral Luck. *Problemos*. 2024. Vol. 105. P. 102–115. DOI : 10.15388/Problemos.2024.105.8.
4. Marušić B. No Grit Without Freedom. *Journal of Ethics and Social Philosophy*. 2022. Vol. 23. No 1. P. 144–151. DOI : 10.26556/jesp.v23i1.1576.
5. Mickūnas A. The Crossing of Borders. *Problemos*. 2022. Vol. 102. P. 59–73. DOI : 10.15388/Problemos.2022.102.5.
6. Murray Sh. The “Rally-'Round-the-Flag” Phenomenon and the Diversionary Use of Force. 2017. *Oxford Research Encyclopedias. Politics*. DOI : 10.1093/acrefore/9780190228637.013.518.
7. Nelkin D. K. Moral Luck. 2023. *The Stanford Encyclopedia of Philosophy*. URL : <https://plato.stanford.edu/archives/spr2023/entries/moral-luck> (дата звернення: 10.02.2024).
8. *Resilience and cohesion of Ukrainian society during the war. Periodic report based on monitoring materials from selected regions of Ukraine*. 2023. Ukrainian Center for Independent Political Research. URL : http://www.ucipr.org.ua/images/files/1806/1806_file.pdf (дата звернення: 25.02.2024).
9. Sartorio C. Resultant Luck and the Thirsty Traveler. *Methode. Analytic Perspectives*. 2015. Vol. 4, No. 6. P. 153–172.
10. *Score-Inspired Holistic Assessment of Resilience of Population (SHARP): Assessing Social Cohesion, Resistance, and People's Needs in Ukraine Amid Russian Full-Scale Invasion – Wave 1 (2022)*. 2023. The Partnership Fund for a Resilient Ukraine (PFRU). URL : <https://reliefweb.int/report/ukraine/score-inspired-holistic-assessment-resilience-population-sharp-assessing-social-cohesion-resistance-and-peoples-needs-ukraine-amid-russian-full-scale-invasion-wave-1-2022> (дата звернення: 20.02.2024).
11. Talbert M. Responsibility without Causation, Luck, and Dying of Thirst. *Methode. Analytic Perspectives*. 2015. Vol. 4, No. 6. P. 173–184.
12. Terry G. S. (2024). Martial necropolitics: The position of the combatant in the Russo-Ukrainian war. *New Perspectives. Preprint*. 2024. DOI: 10.1177/2336825X241240879.
13. *Ukraine – Complex Emergency : Fact Sheet № 18*. 2023. USAID. URL : <https://reliefweb.int/report/ukraine/ukraine-complex-emergency-fact-sheet-18-fiscal-year-fy-2023> (дата звернення: 25.02.2024).
14. *Ukraine – Humanitarian Response 2023 : Situation Report*. 2023. OCHA. URL : <https://reliefweb.int/report/ukraine/ukraine-humanitarian-response-2023-situation-report-23-nov-2023-enuk> (дата звернення: 25.02.2024).

15. Конституція України. 1996. Верховна Рада України. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 20.02.2024).
16. Платон. Апологія Сократа. *Діалоги*. Харків : Фоліо, 2008. С. 21–51.
17. Про введення воєнного стану в Україні : Указ Президента України від 26.11.2018 р. № 393/2018. Офіційне інтернет-представництво Президента України. URL : <https://www.president.gov.ua/documents/3932018-25594> (дата звернення: 20.02.2024).
18. Про введення воєнного стану в Україні : Указ Президента України від 24.02.2022 р. № 2102-IX. Офіційне інтернет-представництво Президента України. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022#n2> (дата звернення: 20.02.2024).
19. Про військовий обов'язок і військову службу : Закон України від 25.03.1992 р. № 2233-XII. Верховна Рада України. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2232-12#Text> (дата звернення: 20.02.2024).
20. Проект Закону України про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо окремих питань проходження військової служби, мобілізації та військового обліку : від 30.01.2024 р. № 10449. Верховна Рада України. URL : <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/CardByRn?regNum=10449&conv=9> (дата звернення: 01.02.2024).
21. Про мобілізаційну підготовку і мобілізацію : Закон України від 21.09.1993 р. № 3544-XII. Верховна Рада України. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3543-12#Text> (дата звернення: 20.02.2024).
22. Про оборону України : Закон України від 06.12.1991 р. № 1933-XII, зі змінами від 07.02.2024 р. № 3576-IX. Верховна Рада України. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1932-12#Text> (дата звернення: 15.02.2024).
23. У прикордонні на березі Тиси виявили тіло молодого закарпатця : лютий 23, 2024 р. *Державна прикордонна служба України* : офіц. веб-сайт. URL : <https://dpsu.gov.ua/ua/news/41052-U-prikordonni-na-berezi-Tisi-viyavili-tilo-molodogo-zakarpatsya> (дата звернення: 23.02.2024).

REFERENCES

Enoch, D., & Guttel, E. (2010). Cognitive Biases and Moral Luck. *Journal of Moral Philosophy*, 7, 372-86. doi: 10.1163/174552410X511464.

- Forster, E., & Taylor, I. (2022). Asking the fox to guard the chicken coop: In defense of minimalism in the ethics of war and peace. *Journal of International Political Theory*, 18(1), 91-109. doi: 10.1177/1755088220985882.
- Kahn, S. (2024). The Thirsty Traveler and Luck-Free Moral Luck. *Problemos*, 105, 102-115. doi: 10.15388/Problemos.2024.105.8.
- Marušić, B. (2022). No Grit Without Freedom. *Journal of Ethics and Social Philosophy*, 23(1), 144-151. doi: 10.26556/jesp.v23i1.1576.
- Mickūnas, A. (2022). The Crossing of Borders. *Problemos* 102, 59-73. doi: 10.15388/Problemos.2022.102.5.
- Murray Sh. (2017). The “Rally-Round-the-Flag” Phenomenon and the Diversionary Use of Force. In *Oxford Research Encyclopedias. Politics*. doi: 10.1093/acrefore/9780190228637.013.518.
- Nelkin, D. K. (2023). Moral Luck. In *The Stanford Encyclopedia of Philosophy*. Retrieved from <https://plato.stanford.edu/archives/spr2023/entries/moral-luck/>
- Resilience and cohesion of Ukrainian society during the war. Periodic report based on monitoring materials from selected regions of Ukraine.* (2023). Ukrainian Center for Independent Political Research. Retrieved from http://www.ucipr.org.ua/images/files/1806/1806_file.pdf.
- Sartorio, C. (2015). Resultant Luck and the Thirsty Traveler. *Method. Analytic Perspectives*, 4(6), 153-172.
- Score-Inspired Holistic Assessment of Resilience of Population (SHARP): Assessing Social Cohesion, Resistance, and People's Needs in Ukraine Amid Russian Full-Scale Invasion – Wave 1 (2022).* (2023). The Partnership Fund for a Resilient Ukraine (PFRU). Retrieved from <https://reliefweb.int/report/ukraine/score-inspired-holistic-assessment-resilience-population-sharp-assessing-social-cohesion-resistance-and-peoples-needs-ukraine-amid-russian-full-scale-invasion-wave-1-2022>
- Talbert, M. (2015). Responsibility without Causation, Luck, and Dying of Thirst. *Method. Analytic Perspectives*, 4(6), 173-184.
- Terry, G. S. (2024). Martial necropolitics: The position of the combatant in the Russo-Ukrainian war. *New Perspectives. Preprint*. doi:10.1177/2336825X241240879.

Ukraine – Complex Emergency : Fact Sheet #18. (2023). USAID. Retrieved from <https://reliefweb.int/report/ukraine/ukraine-complex-emergency-fact-sheet-18-fiscal-year-fy-2023>.

Ukraine – Humanitarian Response 2023 : Situation Report. (2023a). OCHA. Retrieved from <https://reliefweb.int/report/ukraine/ukraine-humanitarian-response-2023-situation-report-23-nov-2023-enuk>.

Konstytutsiia Ukrainy [The Constitution of Ukraine]. (1996). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> [In Ukrainian].

Plato. (2008). Apolohiia Sokrata [*The Apology of Socrates*]. *Dialogy*. Kharkiv : Folio. [In Ukrainian].

On the Introduction of Martial Law in Ukraine. (2018). Ukaz Prezydenta Ukrainy № 393/2018 (Ukraine). Retrieved from <https://www.president.gov.ua/documents/3932018-25594> [In Ukrainian].

On the Introduction of Martial Law in Ukraine. (2022). Ukaz Prezydenta Ukrainy № 2102-IX (Ukraine). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022#n2> [In Ukrainian].

On the Military Duty and Military Service. (1992). Zakon Ukrainy № 2233-XII (Ukraine). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2232-12#Text> [In Ukrainian].

On the Amendments to Some Normative Acts of Ukraine Regarding the Issues of Military Service, Mobilization, and Military Registration. (2024). Proekt Zakonu Ukrainy № 10449 (Ukraine). Retrieved from <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/CardByRn?regNum=10449&conv=9> [In Ukrainian].

On Mobilization Training and Mobilization. (1993). Zakon Ukrainy № 3544-XII (Ukraine). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3543-12#Text> [In Ukrainian].

On Defense of Ukraine. (2024 (1991)). Zakon Ukrainy № 3576-IX (1933-XII) (Ukraine). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1932-12#Text> [In Ukrainian].

Near the State Border at the River Tysa Bank, a Body of a Young Zakarpathian Man was Found. (2024, Liutyi 23). Derzhavna Prykordonna Sluzhba Ukrainy.

Retrieved from <https://dpsu.gov.ua/ua/news/41052-U-prikordonni-na-berezi-Tisi-viyavili-tilo-molodogo-zakarpatcya> [In Ukrainian].

Svitlana Balinchenko

Candidate of Philosophical Sciences, Associate Professor of the Philosophy Department of Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University, Chernivtsi, Ukraine; e-mail: sp.balinchenko@gmail.com; ORCID: <http://orcid.org/0000-0001-8345-0522>

Migration-related Aspects of Resilience: the Ukrainian Styx of Moral Luck

Abstract

The article, in the format of thought experiments, suggests an example of applying the concepts of moral luck and resilience to modeling the intentional-causal structure of paradoxical situations when illegal migration of the above-mentioned citizens of Ukraine abroad to evade mobilization and avoid risks associated with participation in hostilities, ended in the death of subjects due to the natural circumstances beyond their control during migration. The moral luck problematics in the life-death situations of seeking survival by avoiding civic duty have been considered in the context of the 2015-2024 philosophical discussion on the *Thirsty Traveller* experiment, which is aimed at outlining the blameworthiness of the morally compromised action based on evaluative orientations of the agent of the action. Taking into account the complex existential, socio-philosophical (migratory), deontic, and ethical nature of the issue, the evasion of conscripted citizens from fulfilling their civic duty, as well as illegal migration during the phase of war escalation and general mobilization during the special period has been considered in the context of modern discussions on martial necropolitics, the value grounds of resilience as responsibility for the consequences and the ability to stand the challenges and duties triggered by the war, as well as the moral and ethical context of blaming and justifying subjects' actions in the relevant mobilization-related cases of moral luck. The article is aimed at evoking a discussion on the topic of moral luck terms application to the evasion from mobilization: besides a modeling suggestion for the *Thirsty Traveller* thought experiment adaptation to the context of Ukraine and four

interpretations of the version, there have also been formulated discussion questions on causal, resultant, circumstantial and constitutive aspects of moral luck viewed through citizenship-related responsibility.

Keywords: *resilience, moral luck, migration, biopolitics, necropolitics, mobilization in Ukraine.*